

IZVOZNA ORIJENTACIJA REPUBLIKE HRVATSKE I MAKROREGIJA BALTIK – JADRAN – CRNO MORE

Vladimir ČAVRAK*

U radu se opisuje kontekst inicijative za neformalnu suradnju dvanaest zemalja, zemljopisno smještenih između tri mora: Baltičkog, Jadranskog i Crnog mora (Inicijativa „Tri mora“). U uvodu se opisuje širi kontekst i potencijalne geopolitičke i gospodarske implikacije navedene inicijative te se ističe potreba i nužnost suradnje Republike Hrvatske s tim zemljama, ne samo u području energetske sigurnosti, transportne infrastrukture i digitalne komunikacije nego posebno u području dinamiziranja međunarodne razmjene roba i usluga.

U uvjetima ograničenja rasta domaće potražnje, sporog oporavka investicija (domaćih i inozemnih), visokog vanjskog duga i ograničenja mogućeg porasta javne potrošnje, kao jedina moguća i razumna politika stimuliranja rasta i dugoročne stabilizacije hrvatskoga gospodarstva, nameće se politika izvoza. Stoga su potencijali povećanja trgovinske razmjene sa zemljama inicijative „Tri mora“ veoma važni. Dodatnu važnost toj suradnji daje činjenica da se radi o zemljama sličnih karakteristika: osim Austrije, sve su suočene s problemom završetka tranzicije i stvaranja tržišnog gospodarstva. Radi se o tržištima u nastajanju koja u pravilu ostvaruju relativno više stope rasta i imaju dinamičniji rast uvoza i izvoza što ima za posljedicu brze strukturne promjene.

Zbog ostvarivanja dodatnog uvida u stanje, trendove i mogućnosti povećanja trgovinske razmjene s navedenim zemljama u radu se posebno

* Prof. dr. sc. Vladimir Čavrak, redoviti profesor u trajnom zvanju, Sveučilište u Zagrebu Ekonomski fakultet, (E-mail: vcavrak@net.efzg.hr)

analiziraju vanjskotrgovinska pozicija Republike Hrvatske i gospodarske karakteristike zemalja makroregije „Baltik – Jadran – Crno more“.

Na temelju provedene analize može se zaključiti da inicijativa „Tri mora“ Republici Hrvatskoj pruža dobre mogućnosti za geostrateško i gospodarsko pozicioniranje u tom dijelu Europske unije. Budući se radi o tržištima u nastajanju s brzim i velikim strukturnim promjenama prilike i mogućnosti koje se pružaju samo su potencijalne a rezultati će ovisiti o brzini i kvaliteti restrukturiranja hrvatskog gospodarstva te brzine kojom će se povećavati konkurentna sposobnost.

Ključne riječi: *Inicijativa „Tri mora“, makroregija „Baltik – Jadran – Crno more“, hrvatsko gospodarstvo, izvozna orijentacija*

1. UVOD

Realno povećanje vrijednosti izvoza neke zemlje u pravilu korespondira s povećanjem gospodarske moći i konkurentnosti nacionalnog gospodarstva u svjetskoj ekonomiji te ujedno predstavlja jedan od najvažnijih indikatora gospodarske snage u globaliziranoj ekonomiji. Ekonomisti su se donedavno uglavnom slagali da postoji identitet između takozvana tri deficita: proračunskog deficita, deficita privatne štednje i trgovinskog deficita (prva dva su identična trećem). Međutim 2000-ih hipoteza o ova tri rođačka deficita stavljena je pod upitnik jer u nekim gospodarstvima trgovinski deficit raste unatoč smanjenom proračunskom i privatnom deficitu. Neki ekonomisti ovo objašnjavaju postojanjem drugih strukturnih čimbenika poput globalizacije i precijenjenog tečaja.

Također, problem postojanja trgovinskog deficita povezan je s nizom različitih negativnih posljedica na domaću ekonomiju, poput gubitka domaće potražnje i gubitka radnih mjesta, osobito proizvodnih, jer se domaća proizvodna radna mjesta supstituiraju povećanjem potražnje za radom u izvoznim zemljama. Zbog pada domaće potražnje zemlje lakše upadaju u recesiju i teže iz nje izlaze.

Neoliberalna globalizacija i tranzicija imale su za posljedicu stvaranje novih zemalja gubitnica što se osobito očitovalo u masovnom gubitku proizvodnih radnih mjesta i plaća s velikim i dugoročnim ekonomskim štetama. Izgubljena proizvodna radna mjesta predstavljala su „dobre poslove“ jer su to u pravilu radna mjesta s višom dodanom vrijednosti, bolje plaćena i s većim multiplikatorom. Kako su proizvodna radna mjesta bila regionalno koncen-

trirana, navedeni proces imao je pogubne posljedice u industrijskim regijama koje su time doživjele ogromnu dugoročnu štetu. Vladajući neoliberalni konsenzus tom fenomenu nije pridavao veće značenje niti je ponudio aktivne strukturne promjene regionalnih gospodarstava što je u konačnici rezultiralo demografskim praznjenjem regija u kojima su bila koncentrirana proizvodna radna mjesta i djelatnosti.

Kad tome dodamo i druge kanale gubitka proizvodnih radnih mjesta poput smanjenja domaćih investicija i bijega inozemnog investicijskog kapitala, imamo kombinaciju koja nužno dovodi do pada ili u najboljem slučaju do stagnacije zaposlenosti posljedično usporavanja kratkoročne stope rasta i do smanjenja dugoročne potencijalne stope rasta.

Gubitak proizvodnih radnih mjesta ima i teške socio-političke posljedice (Palley, 2018) što opet ima dugoročni povratni negativni utjecaj na gospodarski rast kroz kanal slabije kvalitete institucija.¹ Nepovoljni gospodarski učinci globalizacije i tranzicije u mnogim su zemljama potaknule porast negativnog raspoloženja prema globalizaciji (novi trgovinski ratovi) što se nerijetko kombinira s ksenofobnim i antiemigracijskim raspoloženjem. S obzirom na promijenjenu arhitekturu dobitnika i gubitnika, dolazi i do promjena u političkim strukturama. Tradicionalne političke stranke raslojavaju se na stranačke elite koje su najčešći dobitnici globalizacije i tranzicije pa navedenim trendovima daju punu podršku i njihovo članstvo i javnost, gdje je najviše gubitnika koji izražavaju protivljenje što dovodi do restrukturiranja političkih struktura društava.

Globalizacija se često objašnjava velikim porastom međunarodnog trgovanja što čini njezinu temeljnu odrednicu. Zbog toga će se u ovom radu pobliže analizirati trgovinski odnosi Hrvatske s ostalih jedanaest zemalja Inicijative „*Tri mora*“.

Europska unija nakon svjetske financijske krize 2008. godine relativno se sporo oporavlja. Mnogi ekonomisti drže da tome treba tražiti razloge u lošem dizajnu eura kao europske valute te lošim posljedicama fiskalne štednje koja je nametana brojnim članicama Europske unije. Tome se dodaju i negativne posljedice širenja na Srednju i Istočnu Europu što je u biti imalo iste posljedice

¹ Tradicionalni sindikati povijesno su bili utemeljeni u proizvodnim sektorima te su okupljali proizvodne radnike. Zbog gubitka proizvodnih radnih mjesta, drastično se smanjuje članstvo i snaga ovih sindikata. Izravne posljedice ovog trenda očituju se u smanjenom utjecaju sindikata na pregovaranje na tržištu rada, smanjenju plaća sindikaliziranih i nesindikaliziranih radnika te u većoj pregovaračkoj snazi poslodavaca, a u konačnici dolazi do povećanja korporativne političke moći.

kao oblik vlastite „*miniglobalizacije*“ (Palley, 2018) a očitovale su se u makroekonomskom slabljenju i procesima deindustrijalizacije. Gospodarski učinci ovih procesa razlikovali su se od zemlje do zemlje. Dok su Italija i brojne mediteranske ekonomije bile gubitnici, Njemačka je bila pobjednik jer je mogla i znala iskoristiti gospodarski rast Kine i porast potražnje za njenim industrijskim dobrima, čemu je u prilog išla nesavršenost eurozone i tečaj eura koji je podržao njemačku izvoznu konkurentnost.

Koliko god se europska birokracija u Bruxellesu trudila europski projekt ujedinjenja prikazati superiornim, ipak se radi o nezavršenom i nesavršenom projektu, punom različitih gospodarskih i političkih napetosti. Širenje Europske unije pogotovo u kontekstu globalizacije ističe i njenu slabost nepostojanja vlastitog geopolitičkog programa. To se posebno očituje u nerijetko zbunjujućim reakcijama glavnih zemalja. Velika Britanija odlučila je istupiti iz članstva a Njemačka je neodlučna u preuzimanju uloge najvećeg i najjačeg gospodarstva Europe. Nepostojanje čvrstog europskog geopolitičkog projekta prisiljava Europu da slijedi američke geopolitičke interese, posebno na Bliskom Istoku i u odnosima s Rusijom. Neto rezultat je postojanje rizika da će Europa od takve pozicije imati više štete nego koristi a što se očituje u problemima prihvata povećanog broja izbjeglica iz područja zahvaćenih ratom na Bliskom Istoku kao i u povećanom riziku rasta terorizma. Problem izbjeglica dodatno se komplicira i unutarnjim europskim migracijama koje su posljedica širenja Europske unije. Sve su to izazovi s kojima se elitistička struktura europske birokracije u Bruxellesu sve teže nosi jer u mnogim zemljama jačaju različiti otpori i povećava se negativno raspoloženje prema rješenjima koja dolaze iz europskog središta koje se sve više optužuje i za demokratski deficit u donošenju zajedničkih odluka.

Zbunjenost i bezličnost geopolitičke orijentacije Europske unije kao cjeline potaknulo je političke elite u nekim njenim novim članicama da pokušaju samostalno promišljati svoju geopolitičku poziciju. Na tom je tragu djelomično nastala i ideja „*Tri mora*“ ili kako će se u ovom radu nazivati „*europska makroregija Baltik – Jadran – Crno more*“. Ideja Inicijative u formalnom je smislu početno oblikovana u lipnju 2015. godine, a njen glavni pokretač i inicijator bila je predsjednica Republike Hrvatske Kolinda Grabar-Kitarović, uz snažnu podršku poljskog predsjednika Andrzeja Duda. Riječ je o višegodišnjoj, međunarodnoj, neformalnoj inicijativi usmjerenoj k uspostavi snažnije političke, gospodarske, infrastrukturne i sigurnosne suradnje srednjoeuropskih zemalja koje se u geografskom smislu protežu između spomenutih triju europskih mora. Točnije, Inicijativom je obuhvaćeno sljedećih dvanaest zemalja članica Europske unije: Austrija, Bugarska, Hrvatska, Češka, Estonija, Mađarska,

Latvija², Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija (Čavrak & Šmaguc, 2018).³

Shodno konceptu, inicijativa Baltik – Jadran – Crno more nije usmjerena na izgradnju formalne organizacije ili institucije već uspostavljanje foruma koji će olakšati međuvladine koordinacije i suradnju uključenih zemalja te pridonijeti proaktivnom angažmanu poslovne zajednice u poticanju investicija i inovacija. Naglasak je na neformalnosti što znači da cilj nije „puko preslikavanje“ postojećih mehanizama suradnje već stvaranje političke potpore konkretnim projektima koji su u interesu uključenih zemalja, ali i čitave Europske unije i šire transatlantske zajednice. Suradnja inicirana Inicijativom osobito je usmjerena na područje energetike i energetske sigurnosti, transportne infra-

² Za ime ove zemlje u Republici Hrvatskoj u službenim izvorima još uvijek se mogu pronaći dva naziva: *Letonija* i *Latvija*. Prema mišljenju jezikoslovca Dalibora Brozovića, u tradiciji hrvatskog jezika je naziv *Letonija*. Slične nazive nalazimo u njemačkome i u romanskim jezicima na koje se oslanja hrvatska jezična tradicija (Brozović, 2001). Državni zavod za statistiku preuzeo je hrvatski tradicionalni naziv *Letonija*, dok se na primjer na hrvatskim web stranicama Europske unije koristi naziv, *Latvija*. Nešto manje zabune unosi i korištenje dva različita naziva za *Litvu* koju gotovo svi Slaveni zovu *Litva* ali se u novije doba za tu zemlju često čuje i naziv *Litvanija*. Taj drugi naziv odgovara nazivu u engleskome i u romanskim jezicima, ali nema temelja u hrvatskoj tradiciji.

³ Ova inicijativa predstavlja svojevrsno oživljavanje poljskog projekta *Miedzymorze* (engl. *Intermarium*). Riječ je o idejama i projektima *Jozefa Pilsudskog* i kasnije *Władysława Sikorskog*, poljskih lidera iz razdoblja između dva svjetska rata, a u biti se odnosi na ideju o stvaranju federacije srednjeeuropskih zemalja koja bi se protezala od Baltika do Jadrana (Bekić & Funduk, 2016). U tadašnjem povijesnom kontekstu, osnovna zamisao tog projekta odnosila se na stvaranje tampon zone između Njemačke s jedne strane i Sovjetskog saveza s druge strane, čime bi se osigurao svojevrsni štit od širenja komunizma prema Zapadu te bi se doprinijelo ojačavanju udruženih zemalja Srednje i Istočne Europe. Kao što je poznato, projekt nije zaživio jer su manje zemlje projekt percipirale kao pokušaj uspostave poljske dominacije nad teritorijem Srednje Europe. Međutim, nonšalantnost kojoj su tijekom 20. stoljeća bile izložene zemlje Srednje i Istočne Europe, bilo od strane nacističke Njemačke, ili pak sovjetske Rusije, ponovno je oživjela interese za njihovim povezivanjem. Spomenuto dokazuje osnivanje *Višegradske skupine* kao svojevrsnog savezništva Poljske, Češke, Slovačke i Mađarske, kao i namjere proširenja tzv. V4, na V5 koja bi uz aktualne članice uključivala i Republiku Hrvatsku. Međutim, novoizabrani predsjednici Hrvatske i Poljske odlučili su svoje napore usmjeriti k formiranju neformalnije koalicije, kojoj bi se uz spomenute zemlje također pridružile zemlje Baltika te Rumunjska, Bugarska i Austrija. Također, treba imati u vidu novi i promijenjen povijesni kontekst u kojem su zemlje o kojima je riječ danas članice Europske unije koja već ima iskustva sa stvaranjem i funkcioniranjem sličnih makroregija unutar Europske unije.

strukture, digitalne komunikacije te općenito sektor gospodarstva⁴. Uzajamna komunikacija i koordinacija na spomenutim područjima stvorila bi platformu za zajednički nastup uključenih zemalja na trećim tržištima te ojačala potencijal realizacije konkretnih projekata vezanih uz poduzetništvo, obrazovanje i turizam (Ured Predsjednice Republike Hrvatske, 2015).

Inicijativa „*Tri mora*“ za Republiku Hrvatsku pruža novu mogućnost geopolitičkog i gospodarskog pozicioniranja u okviru Europske unije i to u okviru zemalja s kojima ju povezuju brojne sličnosti i istovrsni problemi. Razumije se da je Inicijativa višeslojna i da bi se analizi prednosti i nedostataka moglo pristupiti na različite načine. Međutim, u ovom radu težište će biti na analizi mogućnosti povećanja međusobne trgovine, posebno izvoza roba i to s aspekta stanja i kapaciteta povećanja međusobnog trgovanja.

U uvjetima postojanja ograničenja rasta domaće potražnje s kojima se su sreće hrvatsko gospodarstvo, dugoročna nacionalna strategija povećanja izvoza biva najvažnijom odrednicom povećanja realnog bruto domaćeg proizvoda i porasta standarda stanovništva. Republika Hrvatska je od nastupa financijske krize 2008. godine suočena s padom domaće potražnje a negativni demografski trendovi i pojačana emigracija stanovništva, zadnjih nekoliko godina, dugoročno će pridonijeti kontrakciji domaćeg tržišta i domaće potražnje. Pad investicija u petogodišnjem razdoblju od 2010. do 2015. te izostanak inozemnih investicija također je negativno utjecao kratkoročno na pad domaće potražnje i dugoročno na smanjenje proizvodnih mogućnosti hrvatskog gospodarstva. Visoka razina inozemnog duga i prenapregnuta javna potrošnja te dugogodišnji proračunski deficiti, iscrplili su mogućnosti korištenja politike deficitnog financiranja rasta pa se poticanje izvoza nameće kao jedino moguće i razumno rješenje. Pogotovo što je dinamika međunarodne trgovinske razmjene u zadnjih nekoliko desetljeća bila višestruko veća od dinamike rasta bruto domaćeg proizvoda (ed. Blonigen & Wilson, 2018).⁵

⁴ Supstancu ideje o suradnji i koordinaciji zemalja Inicijative „*Tri mora*“, koja ima svrhu pridonošenja jačanju ujedinjene Europske unije kroz stvaranje pretpostavki za učinkovitije funkcioniranje jedinstvenog europskog tržišta, definiralo je 2014. godine Atlantsko vijeće SAD-a u suradnji s Central Europa Energy Partners (CEEP) u studiji „*Completing Europe, From the North-South Corridor to Energy, Transportation, and Telecommunications Union*“ (Atlantsko vijeće SAD, 2014).

⁵ U razdoblju od 1962. do 2009. godine svjetski BDP se povećao 10 puta a obujam svjetske trgovine povećao se čak 30 puta (ed. Blonigen & Wilson, 2018). Taj trend se i dalje nastavlja, iako ne u takvim omjerima jer je u razdoblju od 2010. do 2016. godine svjetski BDP rastao po prosječnoj stopi 2,5 % godišnje, a svjetska trgovina rasla je po prosječnoj stopi od 2,8 % godišnje (Svjetska banka).

Međutim, da bi došlo do porasta izvoza neke zemlje, nužne su najmanje dvije pretpostavke: da njezino gospodarstvo posjeduje kapacitet za povećanje proizvodnje roba i usluga i da postoji realna inozemna potražnja koju će se zadovoljiti međusobnom razmjenom. Što se tiče Republike Hrvatske njezin vanjskotrgovinski saldo, zbog specifične strukture u kojoj suficit na računu usluga (zbog visokog udjela turizma) u velikoj mjeri kompenzira deficit na računu roba, zahtijeva pomniju analitičku analizu. Mnogi su ekonomisti i međunarodne institucije u prošlosti izrekli brojna upozorenja Hrvatskoj zbog činjenice da se suviše oslanja na turizam te da se time izvirgava riziku negativnog učinka izvanekonomske čimbenika na koje je turizam naročito osjetljiv jer ga obilježava visok geopolitički koeficijent elastičnosti (Družić, 2011). Zadovoljstvo pozitivnim rezultatima turizma zadnjih godina na neki način u drugi plan stavlja probleme s kojima se zemlja kontinuirano suočava zbog povećanja deficita na računu roba, što indicira smanjenje proizvodnog kapaciteta i pad proizvodnih radnih mjesta s višim multiplikatorom koja su manje osjetljiva na neekonomske geopolitičke utjecaje.

U ovom će se radu analitički promotriti neki aspekti vanjskotrgovinske pozicije Republike Hrvatske, posebno u robnoj razmjeni u kontekstu inicijative „*Tri mora*“ odnosno pokušaja stvaranja europske makroregije⁶ „*Baltik-Crno more-Jadran*“. Navedena inicijativa, kao neformalna platforma suradnje dvanaest zemalja, članica Europske unije, nudi dodatnu priliku za međunarodno gospodarsko pozicioniranje Republike Hrvatske. U ovom će se radu analizirati vanjskotrgovinska orijentacija Republike Hrvatske kao i trgovinski odnosi između zemalja inicijative „*Tri mora*“ te će se pokušati detektirati dostignuta razina i potencijali daljnjeg razvoja bilateralne trgovine.

⁶ *Makroregionalna strategija* Europske unije predstavlja jedan noviji model suradnje zemalja širom Europe. To je politički okvir koji zemljama smještenim u nekoj geografskoj regiji omogućuje zajedničko suočavanje s problemima i pronalaženje rješenja problema kao i bolje iskorištavanje zajedničkog potencijala. Na taj način imaju koristi od suradnje u cilju povećanja učinkovitosti njihovih politika u odnosu na samostalno rješavanje problema. Makroregionalnu strategiju moguće je podržati putem fondova EU-a, uključujući europske strukturne i investicijske fondove. Makroregionalne strategije putem Europskog vijeća iniciraju zemlje koje imaju namjeru surađivati na temelju smještaja u određenom zemljopisnom području. Na zahtjev Europskog vijeća izrađuje se nacrt strategije koju donosi Europska komisija. Zbog toga su takve strategije isključivo međuvladine inicijative, a njihova se provedba uvelike oslanja na posvećenost i dobru volju zemalja sudionica što znači da se oslanjaju na koordinaciju i sinergiju. Dosad su donesene četiri makroregionalne strategije: za regiju Baltičkog mora (2009.), za dunavsku regiju (2010.), za jadransko-jonsku regiju (2014.) i za alpsku regiju (2015.). Ove strategije uključuju 19 država članica EU-a i osam zemalja koje nisu članice EU te predstavljaju više od 340 milijuna stanovnika (Europska komisija, 2017).

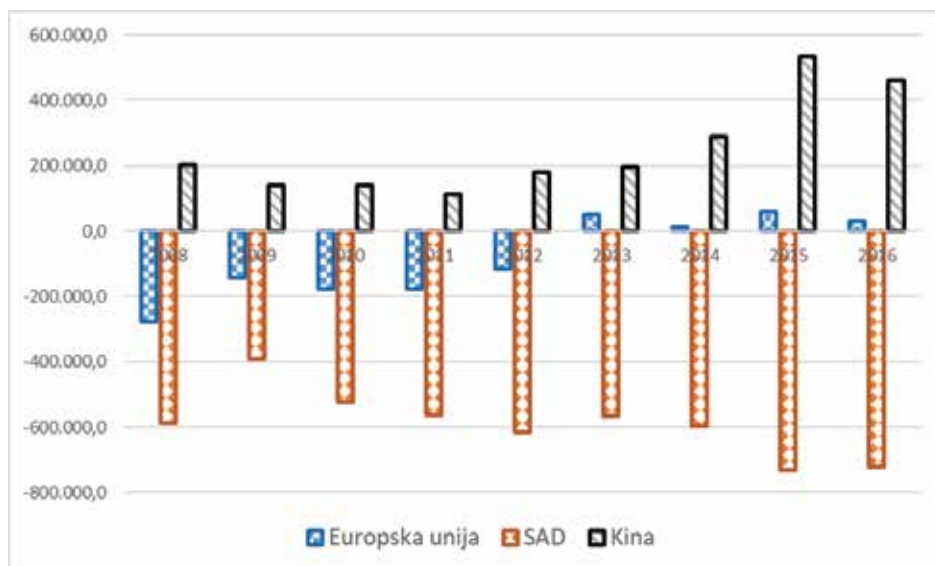
2. GLOBALNI TRGOVINSKI BLOKOVI I VANJSKOTRGOVINSKA ORIJENTACIJA REPUBLIKE HRVATSKE

U globalnoj utakmici mogu se izdvojiti tri glavna trgovinska bloka: Europska unija, Kina i SAD. Vodeću ulogu u svjetskom izvozu 2008. godine imala je Europska unija, druga je bila Kina, a treći SAD. Osam godina kasnije (2016.) te tri grupacije su i dalje vodeće ali s promijenjenim redoslijedom. Europska unija je izgubila 0,7% udjela i zauzima drugo mjesto, dok je Kina ostvarila izniman rast udjela u svjetskom izvozu i povećala svoj postotni udio za čak 4,9%. U istom su razdoblju SAD zadržale treću poziciju s porastom udjela od 0,8%. Navedene tri grupacije povećale su svoj udio u svjetskom izvozu s 39,5% na 44,5% (povećanje strukturnog udjela za 5%), što znači da se svjetski izvoz koncentrira u velikim trgovinskim blokovima te da Europska unija gubi svoju poziciju najveće izvozne sile svijeta a njezino mjesto preuzima Kina.

U razdoblju od 2008. do 2016. godine gospodarstvo EU-a izgubilo je vodeću poziciju mjereno vrijednošću izvoza ali je raniji trgovinski deficit, iza 2013. uspjelo pretvoriti u suficit, što znači da je EU uspjela uravnotežiti međunarodnu razmjenu. U istom razdoblju gospodarstvo Kine je po volumenu izvoza postalo najjače svjetsko gospodarstvo uz važnu napomenu da je u cijelom promatranom desetljeću ostvarivalo vanjskotrgovinski suficit. Gospodarstvo SAD-a u istom je razdoblju zadržalo treću poziciju ali uz kontinuirani vanjskotrgovinski deficit. Budući da ova tri bloka tendiraju da uskoro čine skoro polovinu svjetske trgovinske razmjene, očito je da će ova gospodarstva i dalje dominirati svjetskom trgovinom pa je za svaku zemlju važno o tome voditi računa. Promjena smjera vanjskotrgovinskih odnosa, promjena pravila, čemu posebno teži SAD sa svojom protekcionističkom i izolacionističkom politikom, u narednom će razdoblju imati posljedice na sve zemlje koje sudjeluju u međunarodnoj razmjeni a posebno male zemlje s većim stupnjem otvorenosti, poput Republike Hrvatske.

Republika Hrvatska je po svojim ekonomskim obilježjima mala i otvorena ekonomija. O veličini hrvatskog gospodarstva u odnosu na EU govori podatak da bruto domaći proizvod (BDP) Republike Hrvatske čini svega 0,32% BDP-a Europske unije (2017.) što potvrđuje zaključak da se radi o relativno maloj ekonomiji. Otvorenost pak indicira visok udio međunarodne razmjene u strukturi bruto domaćeg proizvoda.

Slika 1. Vanjskotrgovinska bilanca velikih trgovinskih blokova EU, Kina i SAD, 2008.-2016., mil. EUR-a

Izvor: Eurostat

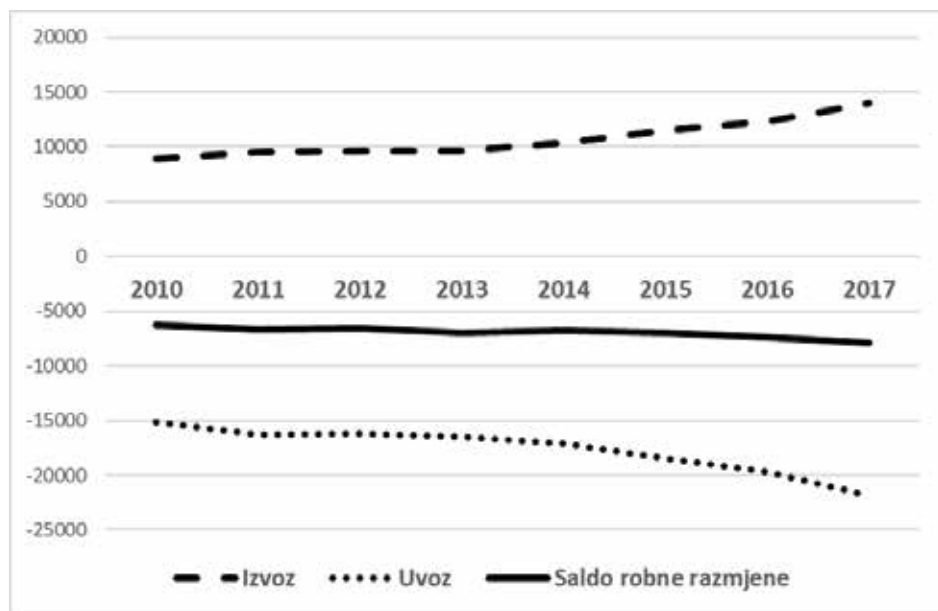
Stupanj otvorenosti hrvatskog gospodarstva, mjereno volumenom razmjene roba i usluga, povećan je s 38% (2010.) na 50% (2017.).⁷ O relativno malom značenju hrvatskog gospodarstva u EU slikovito govori i podatak o udjelu hrvatskog uvoza i izvoza u ukupnom uvozu i izvozu zemalja EU a taj je udio svega 0,36% (2017.). Podatak o nešto većem udjelu hrvatske međunarodne razmjene u EU, u odnosu na udjel BDP-a, potvrđuje da se radi o relativno visokom stupnju otvorenosti. Ovakve karakteristike upućuju na zaključak da je hrvatsko gospodarstvo zbog male veličine i visokog stupnja otvorenosti podređeno svjetskim i europskim trendovima bez mogućnosti da na njih presudno utječe. Upravo zbog toga je važno definirati adekvatnu zemljopisnu i sektorsku strukturu međunarodne razmjene s ciljem postizanja optimalnih rezultata na onim tržištima na kojima posjeduje komparativne i konkurentske prednosti.

Međutim unatoč relativno visokoj dinamici međunarodne razmjene, vanjskotrgovinska bilanca Republika Hrvatske u razdoblju od 2010. do 2017. godine kontinuirano je bila negativna (Slika 2.). Dinamika izvoza bila je nešto brža

⁷ Stupanj otvorenosti u ovom je slučaju izračunat pomoću slijedeće formule: $((\text{uvoz} + \text{izvoz}) / 2) / \text{BDP}$.

od dinamike rasta uvoza. Izvoz se povećavao po prosječnoj godišnjoj stopi od 6,7%, dok se uvoz povećavao po prosječnoj godišnjoj stopi do 5,4%⁸. Zbog bržeg rasta izvoza, pokrivenost uvoza izvozom povećala se s 58,8% (2010.) na 64% (2017.).

Slika 2. Vanjskotrgovinska bilanca RH, 2010.-17., mil. EUR

Izvor: SLJH-2017, DZS

Negativni saldo na računu roba u Republici Hrvatskoj već tradicionalno pokriva pozitivni saldo razmjene usluga s obzirom na visok udio turizma i djelatnosti koje su s njim u vezi. Iz podataka u Tablici 1. vidimo da je pozitivni saldo razmjene usluga od 2012. godine ne samo pokrio negativni saldo na računu roba nego je pridonio da ukupan saldo vanjskotrgovinske razmjene u razdoblju od 2012. do 2017. bude pozitivan. Iz tog podatka zaključujemo o velikoj važnosti usluga, osobito turizma, za hrvatsko gospodarstvo i pokriće negativnih salda vanjskotrgovinske razmjene. Međutim, ovaj podatak nas upozorava na potrebu pažljivije interpretacije raspoloživih statističkih podataka.

⁸ Možemo zapaziti da je dinamika vanjskotrgovinske razmjene u razdoblju od 2010. do 2017. godine značajno nadmašila dinamiku rasta bruto domaćeg proizvoda (BDP) koji je u promatranom razdoblju rastao po prosječnoj godišnjoj stopi od svega 1,1 %.

Naime, ukupan pozitivan saldo vanjskotrgovinske razmjene prikriva najmanje dva problema: prvi, (pre)visok stupanj ovisnosti o turizmu koji ima visoku geopolitičku elastičnost, i još važnije, on prikriva relativno negativan trend razvoja međunarodne razmjene koji se tiče izvoza roba.

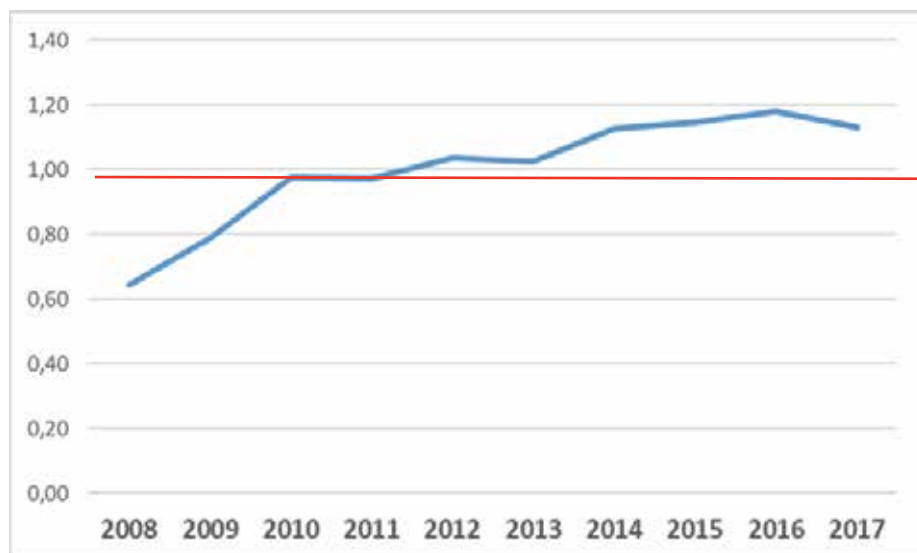
Ako detaljnije pogledamo podatke o saldu izvoza roba možemo vidjeti da se negativni saldo u razdoblju iza 2012. godine pa do 2017. godine kontinuirano povećava i to po prosječnoj godišnjoj stopi od čak 5,5 %. Drugim riječima, možemo konstatirati da hrvatsko gospodarstvo i u uvjetima pozitivnog ukupnog vanjskotrgovinskog salda gubi konkurentsku sposobnost i kapacitet izvoza roba. To je vjerojatno povezano s nizom drugih parametara, od stagnacije ili pada proizvodnih investicija, smanjenja zaposlenosti i outputa u proizvodnim djelatnostima što u konačnici uzrokuje različite strukturne probleme koji nisu predmet analize u ovom radu.

Tablica 1. Saldo izvoza roba i usluga RHke, 2008.-17., mil EUR

	Saldo robe	Saldo usluga	Saldo roba i usluga	Omjer usluge/robe
2008	-10632,4	6853,7	-3778,7	0,64
2009	-7207,0	5690,3	-1516,7	0,79
2010	-5922,2	5776,0	-146,2	0,98
2011	-6382,0	6200,0	-182,0	0,97
2012	-6297,5	6520,0	222,5	1,04
2013	-6587,1	6756,0	168,9	1,03
2014	-6512,2	7337,4	825,2	1,13
2015	-6974,5	8005,8	1031,3	1,15
2016	-7385,0	8706,0	1321,0	1,18
2017	-8253,0	9328,0	1075,0	1,13
2010=100	139,4	161,5		

Izvor: HNB, DZS

Slika 3. Omjer salda neto izvoza usluga i salda neto izvoza roba, 2008.-17.

Izvor: HNB, DZS, vlastiti izračun

Opasnost visokog stupnja ovisnosti platne i vanjskotrgovinske bilance o uslugama proizlazi iz temeljne karakteristike većine uslužnih sektora koji su u pravilu dohodovno elastični što znači da se domaći i inozemni potrošači u uvjetima krize, pada dohotka i smanjenja raspoloživog dohotka prvo odriču nabavke usluga. To je posebice slučaj s uslugama povezanim s turizmom. Zanimljiv je u tom kontekstu podatak o stupnju pokrivenosti salda roba sa saldom usluga koji pokazuje pad u 2017. godini (iznosi 1,13 prema godini prije kada je iznosio 1,18, vidi Sliku 3.).

Zemljopisna distribucija međunarodne razmjene Republike Hrvatske upućuje na zaključak da se ona uglavnom odvija sa susjednim zemljama u najbližem okruženju i općenito sa zemljama Europske unije. Više od jedne trećine izvoza i uvoza tradicionalno se obavlja s Italijom, Njemačkom i Slovenijom (Slika 4.). Pet najvažnijih zemalja (Top-5) uvoza i izvoza plus zemlje CEFTE⁹ čine preko 60% izvoza i uvoza a u toj skupini su uglavnom zemlje iz bližeg okruženja. Od ukupnog izvoza u zemlje Europske unije izvozi se 64,9% a od ukupnog uvoza 78,1%.

⁹ Zemlje CEFTE trenutno su: Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Makedonija, Moldavija i Srbija.

Slika 4. Struktura izvoza i uvoza RH po zemljama namjene/podrijetla, 2017., %

Izvor: DZS, vlastiti izračun

O značenju zemalja Inicijative „Tri mora“ za hrvatsku međunarodnu robnu razmjenu govori podatak da te zemlje danas (2017.) čine 26,7% izvoza i 35,4% hrvatskog uvoza. Značajno veći udio uvoza u odnosu na udio izvoza govori o tome da hrvatsko gospodarstvo nije uspjelo do sada iskoristiti potencijale tržišta u nastajanju u tim zemljama, odnosno da su navedene zemlje puno bolje koristile mogućnost izvoza na hrvatsko tržište.

Tablica 2. Struktura robne razmjene RH uliz zemalja Inicijative „Tri mora“, 2017. godine u %.

Zemlje	Izvoz	Uvoz
Ukupno	100,0	100,0
Zemlje Europske unije	64,9	78,1
Austrija	6,3	7,6
Bugarska	0,5	0,6
Češka	1,8	2,5
Estonija	0,1	0,0
Letonija	0,1	0,0
Litva	0,2	0,1
Mađarska	3,4	7,6
Poljska	1,4	3,6
Rumunjska	1,1	0,8
Slovačka	1,2	1,9
Slovenija	10,8	10,7
Zemlje Efte ³⁾	1,6	0,9
Zemlje Cefte	17,4	6,2
"Tri mora"	26,7	35,4

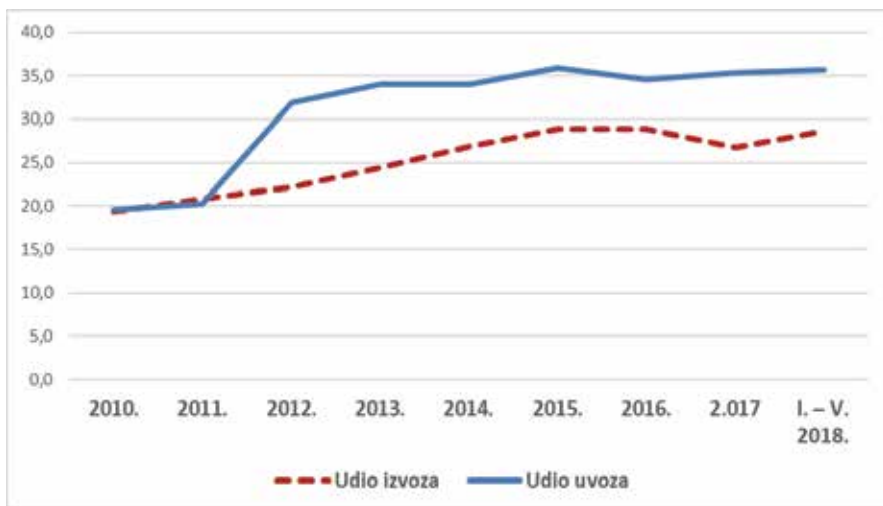
Izvor: DZS, vlastiti izračun

Od zemalja Inicijative „Tri mora“ hrvatsko gospodarstvo ostvaruje značajniji izvoz samo u Sloveniju (10,8%), Austriju (6,3%) i Mađarsku (3,4%) dok su ostale zemlje simbolično zastupljene. Slično je i kod uvoza iz tih zemalja, gdje opet prednjače Slovenija (10,7%) i Austrija (7,6%). Međutim, kod uvoza zamjećujemo i druge tri zemlje s relativno značajnijim udjelom u hrvatskom uvozu a to su: Mađarska (7,6%), Poljska (3,6%) i Češka (2,5%). To znači da su gospodarstva tih zemalja uspjela puno više i bolje penetrirati na hrvatsko tržište nego obrnuto.

Ako promatramo ukupnu robnu razmjenu Republike Hrvatske sa svih jedanaest zemalja inicijative „Tri mora“ možemo zaključiti da se udio uvoza u zadnjih sedam godina relativno povećao za 16,1 postotnih bodova dok se relativni udio izvoza povećao za samo 9,3 postotna boda. To također potvrđuje da je penetracija tih zemalja na hrvatsko tržište bila znatno veća nego obrnuto a očito ukazuje i na problem zaostatka hrvatskog gospodarstva u međusobnoj konkurentnosti.

Ako promotrimo promjene udjela pojedinih zemalja inicijative „Tri mora“ u izvozu i uvozu Republike Hrvatske (Tablica 3.), možemo zapaziti da je u razdoblju od 2010. do 2018. (I-V) u trgovinskim odnosima sa svim zemljama došlo do povećanja međusobne razmjene ali različitom dinamikom. Kod izvoza je došlo do relativnog povećanja udjela Slovenije i Austrije (susjeda i tradicionalnih trgovinskih partnera) i kod Mađarske koja je također susjedna zemlja.

Slika 5. Udio izvoza i uvoza RH u zemlje Inicijative „Tri mora“, u % ukupnog

Izvor: DZS, vlastita obrada

Tablica 3. Strukturni udio izvoza i uvoza Republike Hrvatske uliz zemalja Inicijative „Tri mora“ u razdoblju od 2010. do 2018. godine, u %

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	I. – V. 2018.	Razlika 2018-2010
Izvoz										
Austrija	5,3	5,7	6,5	6,3	6,1	6,5	6,4	6,3	7,0	1,7
Bugarska	0,4	0,3	0,3	0,4	0,4	0,6	0,6	0,5	0,7	0,3
Češka	0,9	1,0	1,1	1,4	1,5	1,3	1,4	1,8	1,7	0,8
Estonija	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Letonija	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Litva	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2
Mađarska	2,2	2,5	2,5	2,4	3,5	3,6	3,8	3,4	3,4	1,1
Poljska	1,0	1,1	1,0	1,1	1,4	1,5	1,4	1,4	1,6	0,6
Rumunjska	0,7	0,8	0,9	0,9	0,8	1,1	0,9	1,1	1,4	0,7
Slovačka	0,8	0,9	1,0	1,3	1,5	1,5	1,4	1,2	1,1	0,3
Slovenija	7,8	8,3	8,6	10,4	11,4	12,3	12,5	10,8	11,3	3,5
% Tri mora	19,4	20,8	22,2	24,4	26,8	28,9	28,9	26,7	28,6	9,3
Uvoz										
Austrija	4,8	4,5	9,8	9,0	8,7	9,1	8,0	7,6	7,2	2,4
Bugarska	0,5	0,6	0,5	0,3	0,5	0,5	0,9	0,6	0,6	0,1
Češka	1,9	1,9	2,0	2,4	2,3	2,1	2,1	2,5	2,6	0,7
Estonija	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Letonija	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Litva	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Mađarska	2,8	3,0	6,0	6,3	6,6	7,8	7,1	7,6	7,5	4,7
Poljska	2,0	2,1	1,9	2,2	2,5	2,8	3,1	3,6	3,7	1,7
Rumunjska	0,8	0,8	0,8	0,7	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	0,2
Slovačka	0,9	0,9	1,3	1,5	1,7	1,9	1,6	1,9	1,8	1,0
Slovenija	5,9	6,2	9,5	11,5	10,8	10,7	10,9	10,7	11,1	5,2
% Tri mora	19,6	20,2	31,9	34,0	34,0	35,9	34,6	35,4	35,7	16,1

Izvor: DZS, vlastita obrada

Kod uvoza, u istom razdoblju, relativni udio su značajnije povećali tradicionalni trgovinski partneri, Slovenija i Austrija. No kod uvoza možemo zapaziti značajnije povećanje udjela Mađarske (4,7 postotna boda), Poljske (1,7 postotnih bodova) i Slovačke (1 postotni bod), dakle novih zemalja iz kojih se značajnije povećava relativni udio uvoza u Republiku Hrvatsku. Ovi podaci također upućuju na zaključak da su navedene zemlje puno bolje iskoristile potencijale hrvatskog tržišta nego što je hrvatsko gospodarstvo uspjelo iskoristiti potencijale njihovih tržišta u nastajanju.

Podaci o relativnom porastu udjela navedenih zemalja u vanjskotrgovinskoj razmjeni Republike Hrvatske također upućuju na zaključak da se razmjena zemljopisno sve više koncentrira na svega nekoliko zemalja u najbližem susjedstvu.

Tablica 4. Saldo robne razmjene Republike Hrvatske sa zemljama Inicijative „Tri mora“, 2010.-2017., tis. eura

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2010=100
Saldo VT razmjene	-6.231.769	-6.698.986	-6.587.428	-6.938.452	-6.760.623	-6.955.009	-7.395.297	-7.874.704	126,4
Zemlje Europske unije	-3.670.746	-4.329.838	-6.168.287	-6.293.492	-6.460.186	-6.736.717	-7.040.502	-7.994.850	217,8
Austrija	-249.500	-178.671	-960.453	-887.076	-854.832	-934.762	-781.955	-778.306	311,9
Bugarska	-37.206	-74.247	-45.120	-15.861	-48.978	-28.030	-98.770	-59.820	160,8
Češka	-208.654	-220.181	-218.138	-262.382	-238.326	-240.013	-237.481	-290.598	139,3
Estonija	-3.067	-2.052	1.654	-6.979	1.166	6.197	6.789	10.092	-
Letonija	2.012	4.273	976	686	5.302	7.641	7.066	4.563	-
Litva	-3.985	-10.136	-14.510	-1.611	3.434	-233	9.047	810	-
Mađarska	-221.750	-249.058	-723.322	-802.921	-766.987	-1.018.383	-930.072	-1.191.444	537,3
Poljska	-214.964	-235.561	-209.754	-256.520	-284.414	-343.642	-435.338	-577.956	268,9
Rumunjska	-58.080	-54.729	-37.259	-35.478	-54.267	-28.084	-40.660	-26.894	46,3
Slovačka	-58.667	-62.136	-107.752	-119.926	-134.919	-171.785	-146.996	-245.946	419,2
Slovenija	-188.905	-218.289	-716.773	-897.733	-675.285	-554.408	-613.630	-846.040	447,9
Zemlje Efte ³⁾	-204.902	-95.468	-306.946	-96.080	-28.199	2.228	3.201	33.840	-
Zemlje Cefte	853.781	873.823	981.016	905.010	1.193.684	1.048.368	851.555	1.093.663	128,1
„Tri mora“	-1.242.766	-1.300.787	-3.030.451	-3.285.801	-3.048.106	-3.305.502	-3.262.000	-4.001.539	322,0
% Tri mora	19,9	19,4	46,0	47,4	45,1	47,5	44,1	50,8	

Izvor: DZS, vlastita obrada

U robnoj razmjeni sa zemljama inicijative „Tri mora“ Republika Hrvatska ostvaruje deficit koji se kontinuirano povećava. Deficit robne razmjene s tim zemljama iznosio je 19,9 % ukupnog trgovinskog deficita 2010. Godine, da bi 2017. godine deficit u razmjeni s tim zemljama činio 50,8 % ukupnog trgovinskog deficita Republike Hrvatske. Promatrano pojedinačno, deficit robne razmjene ostvaruje se sa svim zemljama osim s baltičkim zemljama (Estonija, Letonija, Litva), no robna je razmjena s baltičkim zemljama simbolična jer u hrvatskom izvozu ima udio od zanemarivih 0,4% a u uvozu 0,1%.

Najveći pojedinačni deficit robne razmjene u 2017. godini ostvaren je s Mađarskom, čak 1,2 milijarde eura uz napomenu da je u razdoblju od 2010. do 2017. godine deficit s Mađarskom imao najbrži porast pa je u tom razdoblju povećan čak 5,37 puta. Potom slijede deficiti u razmjeni sa Slovenijom (846 mil. kn) koji se u razdoblju 2010. do 2017. godine povećao čak 4,5 puta i Austrijom (778 mil. kn) koji se također povećao u promatranom razdoblju 3,1 puta. Deficiti robne razmjene s ostalim zemljama apsolutno su nešto manji ali zabrinjava trend stalnog povećanja. Tako je, u razdoblju od 2010. do 2017. godine, deficit robne razmjene sa Slovačkom povećan 4,2 puta, s Poljskom je povećan 2,7 puta, s Bugarskom 1,6 puta i sa Češkom 1,4 puta. Možemo zapazi-

ti da je sa svim ovim zemljama deficit imao bržu dinamiku rasta od prosječnog rasta ukupnog deficita robne razmjene Republike Hrvatske, samo uz izuzetak Rumunjske s kojom je deficit smanjen (ali se i dalje ostvaruje deficit).

Tablica 5. *Prihodi od usluga u platnoj bilanci Republike Hrvatske, 2011.-17. godine, u mil. eura*

Zemlja	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	Struktura, 2017., %
NJEMAČKA	1.528,7	1.661,2	1.931,4	2.064,1	2.402,3	2.333,7	2.469,7	18,4
ITALIJA	931,2	903,9	1.009,7	1.090,2	1.033,4	1.313,1	1.180,3	8,8
AUSTRIJA	912,1	958,0	915,3	994,5	1.049,8	1.054,0	1.120,7	8,3
SLOVENIJA	632,6	794,3	694,8	619,5	774,8	747,8	840,2	6,3
VELIKA BRITANIJA	254,2	243,7	299,2	470,4	506,8	638,2	664,1	4,9
ŠVICARSKA	363,1	373,1	406,0	438,4	411,3	447,8	460,0	3,4
BOSNA I HERCEGOVINA	377,3	369,0	400,6	398,3	406,5	407,2	424,3	3,2
NIZOZEMSKA	262,0	300,1	373,3	347,3	387,4	470,0	464,5	3,5
FRANCUSKA	202,5	232,8	245,0	273,3	266,3	246,2	351,6	2,6
SRBIJA	180,9	188,2	257,4	277,3	312,3	279,6	287,3	2,1
POLJSKA	244,6	196,4	241,3	216,2	217,4	273,9	365,5	2,7
ŠVEDSKA	156,9	152,9	190,4	235,7	269,8	316,9	303,6	2,3
BELGIJA	110,7	123,8	245,3	274,8	236,6	295,5	303,1	2,3
SAD	128,4	128,2	192,1	170,5	318,0	258,4	388,1	2,9
SLOVAČKA	230,6	205,7	198,1	222,9	226,9	253,0	245,8	1,8
ČEŠKA	240,5	218,6	202,9	173,7	168,4	184,8	330,4	2,5
MADŽARSKA	162,6	128,3	168,4	164,4	183,5	202,9	286,1	2,1
RUSIJA	262,0	250,6	178,6	122,7	89,9	129,3	166,0	1,2
DANSKA	64,2	54,6	100,1	107,7	116,6	146,2	164,8	1,2
NORVEŠKA	58,1	82,8	82,5	91,8	112,5	104,5	119,8	0,9
ŠPANJOLSKA	84,8	56,4	46,4	70,2	74,0	96,2	113,2	0,8
IRSKA	34,7	31,1	45,0	46,4	76,4	115,6	129,9	1,0
AUSTRALIJA	23,8	30,0	28,8	46,3	68,7	113,2	90,5	0,7
Ostale zemlje	528,0	534,2	595,5	619,5	751,2	799,4	1.060,1	7,9
Nepoznate zemlje ³⁾	1.410,3	1.427,8	795,4	701,3	819,0	1.040,1	1.105,7	8,2
Ukupno	9.384,9	9.645,6	9.843,6	10.237,4	11.279,5	12.267,6	13.435,4	100,0

S obzirom na kontinuirano ostvarivanje deficita robne razmjene, za uravnoteženje platne bilance Republike Hrvatske, od iznimne su važnosti ostvareni prihodi od „izvoza“ usluga, posebno turizma (Tablica 5.). U razdoblju od 2011.-17., prihodi od usluga rasli su po prosječnoj godišnjoj stopi od visokih 6,2% što je znatno veća dinamika od rasta ukupnog BDP-a i od uvoza i izvoza roba. Kako se dominantno radi o uslugama turizma, koje su visoko dohodovno elastične, hrvatsko gospodarstvo u proteklim je godinama uživalo blagodat porasta inozemne potražnje a tome su u prilog išle i povoljne prilike koje su proistekle iz činjenice da su se konkurentske turističke zemlje na Mediteranu našle u gospodarskim teškoćama.

Pojedinačno, među pet najznačajnijih zemalja u izvozu usluga, nalaze se: Njemačka (18,4%), Italija (8,8%), Austrija (8,3%), Slovenija (6,3%) i Velika

Britanija (4,9%). U razdoblju od 2011.-17. godine apsolutni i relativni udio povećale su Njemačka i Velika Britanija.

Od zemalja inicijative „Tri mora“, Hrvatska ima značajniju razmjenu usluga s Austrijom i Slovenijom koje su među pet najznačajnijih zemalja te Poljskom (2,7%), Češkom (2,5%), Mađarskom (2,1%) i Slovačkom (1,8%). S ostalim zemljama „Tri mora“ razmjena usluga manja je od jedan posto ili je na simboličnoj razini. To znači da je hrvatsko gospodarstvo i u pogledu razmjene usluga dominantno zemljopisno orijentirano na iste zemlje s kojima ostvaruje robnu razmjenu (Njemačka, Italija, Austrija, Slovenija). Razmjena usluga s ostalim zemljama, pogotovo zemljama Inicijative „Tri mora“ tek je u povojima. Potencijale međunarodne razmjene roba i usluga s tim tržištima u nastajanju tek treba iskoristiti.

3. GOSPODARSKE KARAKTERISTIKE ZEMALJA MAKROREGIJE „BALTİK – JADRAN – CRNO MORE“

Zemlje koje su do sada uključene u inicijativu „Tri mora“, odnosno makroregiju „Baltik – Jadran - Crno more“, obuhvaćaju prostor Srednje i Jugoistočne Europe do Finskog zaljeva što znači da svojim prostorom povezuju tri mora: Baltik, Jadran i Crno more.¹⁰ Radi se o već navedenih dvanaest zemalja, članica Europske unije: Austrija, Bugarska, Hrvatska, Češka, Estonija, Mađarska, Letonija, Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka i Slovenija.

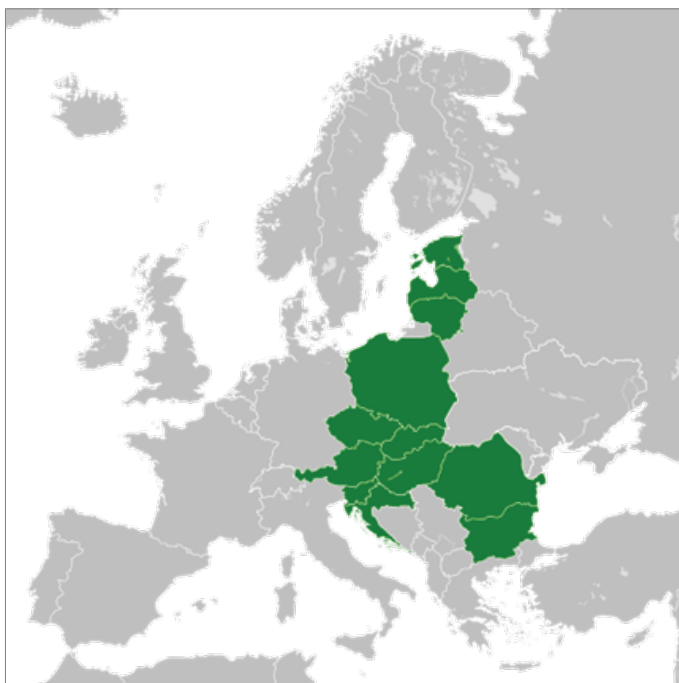
Zemlje makroregije „Baltik – Jadran – Crno“ more obuhvaćaju oko 20 % površine i 22 % stanovništva Europske unije. Navedene zemlje predstavljaju potencijalno tržište od preko 110 milijuna stanovnika. Sve zemlje, osim Austrije, pripadaju skupini tzv. novih članica Europske unije koje su sukcesivno pristupile Europskoj uniji iza 2004. godine. Novim članicama Europske unije također je zajedničko da su sve prošle ili prolaze proces tranzicije i izgradnje modernog tržišnog gospodarstva. Radi se, dakle, o tržištima u nastajanju koje trenutno obuhvaća 10,8 % bruto domaćeg proizvoda Europske unije (2017.).

Zanimljivo je zapaziti da su zemlje „Tri mora“ u razdoblju nakon nastupa financijske krize, 2008. godine ostvarile dinamičniji razvoj, mjereno stopama

¹⁰ Različiti povijesni izvori upućuju na činjenicu da su te zemlje na trasi Baltičko more – Jadransko more još u brončano doba bile povezane tzv. „Jantarskim putem“ pa se može reći da je to bila najstarija europska komunikacijska trasa (Enciklopedija, 2013). Po Herodotu, jantar se prevezio s Baltika do sjevernog Jadrana a potom se brodovima prenosio u Grčku i Egipt. Postojao je navodno i krak puta prema Crnom moru.

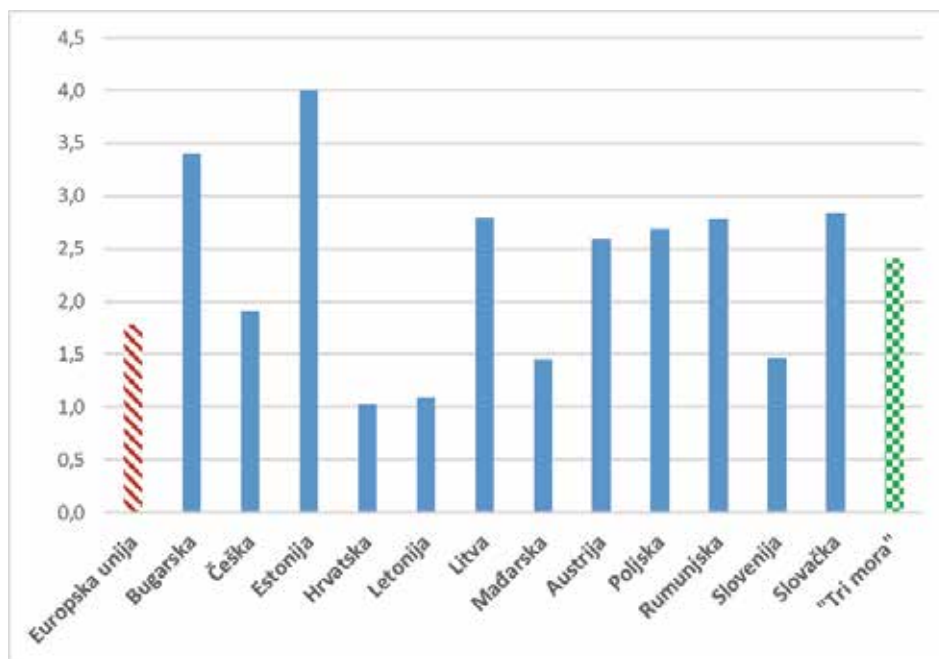
rasta BDP-a u odnosu na dinamiku cijele Europske unije (Slika 7.). Dok je Europska unija u razdoblju od 2008. do 2017. godine ostvarila stopu rasta od 1,8 posto, zemlje Inicijative „Tri mora“ ostvarile su rast po prosječnoj godišnjoj stopi od 2,4 posto. Još važniji od prosjeka svih zemalja „Tri mora“ jesu podaci o pojedinačnim ostvarenjima. Više nego dvostruko veću stopu rasta u odnosu na Europsku uniju, ostvarila je Estonija (4 posto). Zatim slijedi Bugarska sa 3,4 posto i tri zemlje koje su ostvarile prosječnu stopu od 2,8 posto (Rumunjska, Slovačka, Litva). Vrlo visoku stopu rasta od 2,7 posto ostvarila je Poljska. Četiri zemlje su ostvarile sporiji rast BDP-a i od prosjeka EU i od prosjeka zemalja inicijative „Tri mora“. To su Slovenija, Mađarska, Letonija i Hrvatska, koja je ostvarila najmanji rast BDP-a, između dvanaest promatranih zemalja, od svega 1 posto (u razdoblju od 2008. do 2017.).

Slika 6. Zemlje inicijative „Tri mora“

Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Three_Seas_Initiative

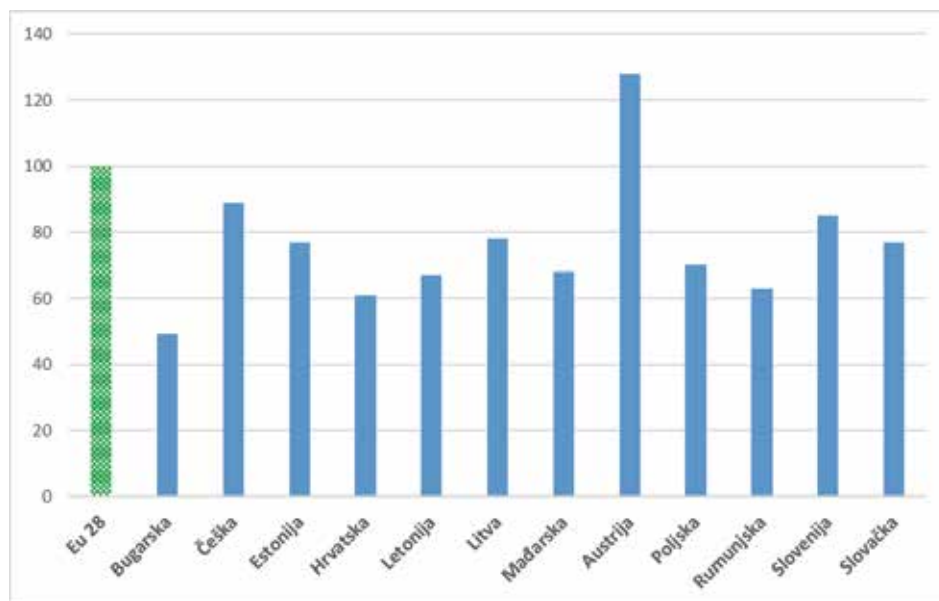
Slika 7. Prosječne godišnje stope rasta BDP-a zemalja „Tri mora“, 2008.-2017.

Izvor: Eurostat, vlastita obrada

O razini gospodarske razvijenosti zemalja „Tri mora“ najopćenitije možemo prosuđivati na temelju podataka o razini bruto domaćeg proizvoda po stanovniku. Takva je analiza učinjena na Slici 8. koja pokazuje BDP po stanovniku tih zemalja u odnosu prema Europskoj uniji (EU28=100). Iz navedenih podataka možemo zaključiti da jedino Austrija ima BDP po stanovniku 28 posto veći od prosjeka Europske unije. Sve ostale članice Inicijative ispod su prosjeka Europske unije, a tri najsiromašnije su: Rumunjska 63 posto, Hrvatska 61 posto i Bugarska 49 posto prosjeka Europske unije.

Slika 8. Razina razvijenosti zemalja „Tri mora“, mjereno BDP-om po paritetu kupovne moći, po stanovniku, 2017.

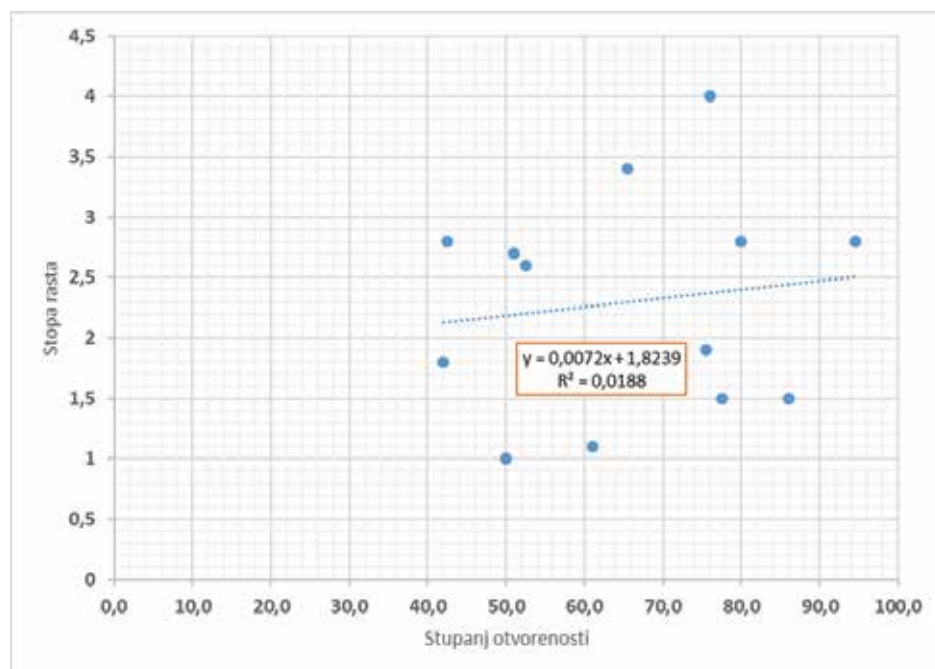
Izvor: Eurostat, vlastita obrada

Prethodno prikazani podaci pokazuju da se Hrvatska nalazi na začelju razvijenosti Europske unije ali i na začelju zemalja Inicijative „Tri mora“. Također valja upozoriti na podatak da od tri najmanje razvijene zemlje (Bugarska, Hrvatska i Rumunjska), Hrvatska ostvaruje najmanju dugoročnu stopu rasta, od svega 1 posto što je, kao što je ranije već napisano, najmanja stopa rasta među zemljama Inicijative „Tri mora“. To je dakako, upozoravajući podatak jer s takvom dugoročnom stopom rasta Hrvatska nema pretpostavke za konvergenciju niti s Europskom unijom, niti s klubom zemalja Inicijative „Tri mora“.

Stupanj otvorenosti nacionalnih gospodarstava zemalja Inicijative „Tri mora“ uglavnom je vrlo visok, a posebno je zanimljivo da je kod svih zemalja viši od prosjeka zemalja Europske monetarne unije. Ti podaci dovode u pitanje uvriježeno mišljenje nekih ekonomista da je stupanj otvorenosti u korelaciji s višim stopama rasta i s višom razinom razvijenosti. Neki ekonomisti tvrde da je povećanje stupnja otvorenosti čak pretpostavka viših stopa rasta i više razine razvijenosti (a to znači i konvergencije). Međutim, ovdje imamo podatke koji ne potvrđuju takva mišljenja (Slika 9). Imamo zemlje s visokim stupnjem otvorenosti ali s vrlo različitim desetogodišnjim stopama rasta (2008.-2017.).

Također, sve zemlje „*Tri mora*“ imaju veći stupanj otvorenosti od prosjeka Europske monetarne unije a nalaze se još uvijek na začelju liste razvijenosti unutar Europske unije i umjesto konvergencije ostvaruju divergenciju. Veoma nizak koeficijent korelacije ($R^2 = 0,0188$) sasvim jasno upućuje na drugačiju prirodu uvjetovanosti stopa rasta i razvoja na koje očito značajnije utječu drugi čimbenici, poput politike liberalizacije platne bilance, trgovinske politike, politike nacionalne konkurentnosti i drugo.

Slika 9. Odnos stupnja otvorenosti i dugoročne prosječne stope rasta (2008.-2017.) u zemljama Inicijative „*Tri mora*“.

Izvor: Eurostat, WB, vlastita obrada

U Tablici 6., pored stupnja otvorenosti, prikazani su i podaci o promjeni strukturnog udjela izvoza i uvoza kao postotka bruto domaćeg proizvoda za zemlje „*Tri mora*“ u razdoblju od 2010. do 2017. godine. Promjene relativnog udjela izvoza i uvoza u BDP-u indiciraju stupanj dinamičkih promjena ovih varijabli. Iz navedenih podataka možemo zaključiti da su dinamičke promjene izvoza i uvoza u gotovo svim zemljama „*Tri mora*“ bile značajno veće od promjena u Europskoj monetarnoj uniji.

Pojedinačno promatrano, kod izvoza najveće strukturne dinamičke promjene dogodile su se u Slovačkoj, Sloveniji, Bugarskoj, Litvi, Poljskoj i Češkoj u kojima se strukturna promjena udjela izvoza u BDP-u kretala od 13 do čak 20 postotnih bodova. Kod uvoza najveće strukturne promjene su se zbile u Slovačkoj, Bugarskoj, Litvi, Hrvatskoj i Sloveniji. U ovim zemljama došlo je do promjene strukturnog udjela uvoza u BDP-u za 10 do 15 postotnih bodova. Zanimljivo je zapaziti da je kod svih navedenih zemalja došlo do većeg strukturnog pomaka u izvozu nego kod uvoza.

Tablica 6. Stupanj otvorenosti gospodarstava zemalja „Tri mora“ (2017.)

	Izvoz		Uvoz		Relativna promjena u % bodovima		Stupanj otvorenosti, 2017.
	2010	2017	2010	2017	Izvoz	Uvoz	(Izvoz+uvoz/2)
Austrija	51	54	48	51	3	3	52,5
Bugarska	50	66	53	65	16	12	65,5
Hrvatska	38	51	38	49	13	11	50,0
Češka	66	79	63	72	13	9	75,5
Estonija	75	78	69	74	3	5	76,0
Letonija	54	60	55	62	6	7	61,0
Litva	65	81	67	79	16	12	80,0
Mađarska	82	90	77	82	8	5	86,0
Poljska	40	53	42	49	13	7	51,0
Rumunjska	33	41	39	44	8	5	42,5
Slovačka	76	96	78	93	20	15	94,5
Slovenija	64	82	63	73	18	10	77,5
Euro area	39	44	38	40	5	2	42,0
SVIJET	29	29	28	28	0	0	28,5

Izvor: World Development Indicators database, WB, vlastiti izračun

Zemljopisna struktura robnog izvoza (Tablica 7.) upućuje na zaključak o zatečenoj zemljopisnoj orijentaciji izvoza pojedinih zemalja Inicijative „Tri mora“. Obujam izvoza pojedinačnih zemalja Inicijative u zemlje Inicijative kreće se u rasponu od 13 do 46 posto. Njihov izvoz u zemlje Europske unije (u koje su uključene i zemlje inicijative „Tri mora“) čini puno veći udio i kreće se od 61 do 85 posto. To znači da su zemlje makroregije „Baltik – Jadran – Crno more“ trenutno u izvozu orijentiranije na ostale zemlje Europske unije nego na međusobnu trgovinu (naviše na Njemačku).

Njemačka je prvi i najveći trgovinski partner za čak osam zemalja makroregije „Baltik – Jadran – Crno more“ (Češka 32 %, Austrija 30%, Poljska 28%, Ma-

đarska 23%, Rumunjska 22%, Slovačka 22%, Slovenija 19% i Bugarska 13%). Četiri zemlje s Njemačkom imaju veću trgovinsku razmjenu nego sa svim zemljama inicijative „Tri mora“ zajedno, a to su: Češka, Austrija, Poljska i Mađarska.

Kako se radi o velikim i relativno razvijenijim gospodarstvima, može se zaključiti da zemlje makroregije „Baltik – Jadran – Crno more“ trenutno imaju puno veću trgovinsku razmjenu s Njemačkom i drugim zemljama Europske unije nego međusobno, no, kako se radi o tržištima u nastajanju, potencijal za povećanje trgovinske razmjene prilično je velik.

Tablica 7. Zemljopisna struktura robnog izvoza zemalja „Tri mora“, 2015. u %.

	BG	CZ	EE	HR	LV	LT	HU	AT	PL	RO	SI	SK
Bugarska	0,0	0,3	0,2	0,5	0,2	0,2	0,4	0,3	0,3	3,2	0,6	0,2
Češka	2,4	0,0	1,4	1,8	1,7	1,3	3,1	3,0	3,5	2,4	1,7	15,6
Estonija	0,1	0,0	0,0	0,1	9,4	2,5	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0
Hrvatska	0,3	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,5	0,5	0,1	0,2	4,9	0,3
Letonija	0,1	0,1	9,7	0,1	0,0	8,2	0,1	0,0	0,3	0,1	0,0	0,1
Litva	0,2	0,2	9,1	0,2	18,7	0,0	0,1	0,1	1,1	0,1	0,1	0,1
Mađarska	4,0	2,4	1,9	3,4	1,2	0,9	0,0	3,0	1,9	8,2	3,0	6,2
Austrija	2,9	3,3	1,0	6,3	1,2	0,8	4,8	0,0	2,4	3,9	8,4	8,3
Poljska	3,2	6,9	7,7	1,4	11,8	9,4	4,5	1,7	0,0	4,5	1,7	5,7
Rumunjska	7,4	0,9	0,5	1,1	0,2	0,2	3,0	1,0	0,8	0,0	1,1	1,4
Slovenija	0,8	0,4	0,3	10,8	0,3	0,3	0,6	1,4	0,4	0,6	0,0	0,6
Slovačka	1,7	5,5	0,5	1,2	1,4	0,6	3,9	2,1	3,0	2,4	1,5	0,0
Intra-EU	64,9	83,2	75,1	64,9	69,2	61,3	81,3	70,1	79,3	73,7	76,0	85,5
Ukupno:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Tri mora	23,1	20,1	32,4	26,9	46,2	24,4	21,0	13,2	13,9	25,8	23,1	38,6

Izvor. Eurostat, Državni zavod za statistiku RH, izračun i prilagodba autora

4. ZAKLJUČAK

U lipnju 2015. godine formalno je oblikovana inicijativa za stvaranje platforme neformalne suradnje dvanaest zemalja, zemljopisno smještenih između tri mora: Baltičkog, Jadranskog i Crnog mora (inicijativa „Tri mora“). Iako je inicijativa primarno usredotočena na područja energije i energetske sigurnosti, transportne infrastrukture i digitalne komunikacije, kao moguće polje međusobne suradnje nameće se mogućnost i potreba korištenja velikih potencijala međusobne trgovinske razmjene.

U uvjetima ograničenja rasta domaće potražnje, sporog oporavka investicija (domaćih i inozemnih), visokog vanjskog duga i ograničenja mogućeg porasta javne potrošnje, kao jedina moguća i razumna politika stimuliranja rasta i dugoročne stabilizacije hrvatskoga gospodarstva, nameće se politika izvoza. Stoga su potencijali povećanja trgovinske razmjene sa zemljama inicijative „*Tri mora*“ izuzetno važni. Dodatnu važnost toj suradnji daje činjenica da se radi o zemljama prilično sličnih karakteristika: osim Austrije, sve su zemlje suočene s problemom završetka tranzicije i stvaranja modernog tržišnog gospodarstva. Radi se o tržištima u nastajanju koja u pravilu ostvaruju relativno više stope rasta i imaju dinamičniji rast uvoza i izvoza što ima za posljedicu brze strukturne promjene.

Hrvatsko gospodarstvo dulje vrijeme u međunarodnoj razmjeni roba ostvaruje deficit koji se pokriva suficitom ostvarenom u razmjeni usluga. Zemljopisna distribucija hrvatske međunarodne razmjene dominantno se odvija sa zemljama u najbližem okruženju i s najvećim europskim gospodarstvima (Njemačka, Italija i Slovenija). Zemlje „*Tri mora*“ relativno su slabo zastupljene jer u strukturi izvoza čine 26,9 posto a u strukturi uvoza 35,4 posto. U međunarodnoj razmjeni s navedenim zemljama, Republika Hrvatska kontinuirano ostvaruje deficit koji se povećava u strukturi ukupnog deficita robne razmjene i to s 20 posto (2010.) na čak 50 posto (2017.). To znači da Republika Hrvatska postupno gubi konkurentsku utakmicu s tim zemljama što znači da u budućnosti mora poraditi na povećanju konkurentске sposobnosti posebice u izvozu roba.

Osim Austrije, zemlje „*Tri mora*“ pripadaju skupini najmanje razvijenih zemalja Europske unije ali s većom dinamikom rasta. U proteklom desetogodišnjem razdoblju (2008.-2017.) prosječna stopa rasta zemalja „*Tri mora*“ iznosila je 2,4 posto prema stopi rasta Europske unije koja je u tom razdoblju iznosila 1,8 posto.

Zemlje „*Tri mora*“ u zadnjem su desetljeću ostvarivale bržu dinamiku rasta ali i znatno bržu dinamiku povećanja međunarodne razmjene što ukazuje na značajne potencijale na tim tržištima u nastajanju za one zemlje koje se uspiju brže i bolje transformirati i povećati konkurentsku sposobnost.

Zatečena karakteristika međunarodne razmjene gotovo svih zemalja „*Tri mora*“ slična je hrvatskom gospodarstvu a to je dominacija međunarodne razmjene sa zemljama u neposrednoj zemljopisnoj blizini i s Njemačkom kao naj snažnijim i najvećim gospodarstvom u Europskoj uniji. Zanimljivo je zapaziti da trenutno čak četiri zemlje i to velike, imaju veću trgovinsku razmjenu s Njemačkom nego sa svim zemljama „*Tri mora*“ zajedno (Češka, Austrija, Poljska i Mađarska).

Konačno, možemo zaključiti da Inicijativa „Tri mora“, Republici Hrvatskoj pruža dobre mogućnosti za geostrateško i gospodarsko pozicioniranje u tom dijelu Europske unije. Budući se radi o tržištima u nastajanju s brzim i velikim strukturnim promjenama prilike i mogućnosti koje se pružaju samo su potencijalne a rezultati će ovisiti o brzini i kvaliteti restrukturiranja hrvatskog gospodarstva te brzini kojom će se povećavati konkurentna sposobnost.

LITERATURA

1. Atlantsko vijeće SAD, *Completing Europe, From the North-South Corridor to Energy, Transportation, and Telecommunications Union*. Washington DC: Atlantic Council and CEEP, 2014., Preuzeto 29. 8 2018 iz http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Completing-Europe_web.pdf
2. Bekić, J., & Funduk, M., *The Adriatic-Baltic-Black Sea Initiative as the revival of "Intermarium"*. *IRMO Brief, Institut za razvoj i međunarodne odnose*, veljača 2016., str. 1.-5.
3. Brozović, D., Litva ili Litvanija, Letonija ili Latvija. *Folia onomastica Croatica, HAZU*, 2001., str. 4.
4. Čavrak, V., & Šmaguc, T., *Europska makroregija Baltik-Jadran-Crno more. Zbornik Sveučilišta Libertas* (str. 211.-231.), *Libertas*, međunarodno sveučilište, Zagreb, 2018.
5. Družić, I., *Razvojne mogućnosti hrvatskog turizma*. U V. Čavrak ur., *Gospodarstvo Hrvatske* (str. 193.-210.), *Politička kultura*, Zagreb, 2011.
6. Blonigen, B. A., & Wilson, W. W., *Handbook of International Trade and Transportation*. Cheltenham, UK; Northampton, MA, USA: Edward Elgar, 2018.
7. Enciklopedija, P., *Proleksis enciklopedija*, 2013., dohvaćeno iz: Leksikografski zavod Miroslav Krleža: <http://proleksis.lzmk.hr/1377/>
8. Europska komisija. (29. 8. 2017.), *Regionalna i urbana politika*, dohvaćeno iz: Što je makroregionalna strategija EU-a?: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/cooperate/macro_region_strategy/pdf/mrs_factsheet_hr.pdf
9. HNB (Bilten, razna godišta i brojevi), *Bilten HNB*, Hrvatska narodna banka, Zagreb
10. Palley, T. (July 2018.), *Globalization Checkmated? Political and Geopolitical Contradictions Coming Home to Roost*. *Political Economy Research Institute, University of Massachusetts Amherst, Workingpaper Series, Nr 466*.
11. Ured Predsjednice Republike Hrvatske, 2015., *Ured Predsjednice Republike Hrvatske*. Dohvaćeno iz VIEWS AND NEWS, Newsletter, Nr.2: http://predsjednica.hr/files/NEWSLETTER%20VIEWS%20and%20NEWS_no%202.pdf
12. Baze podataka: Eurostat, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Hrvatska narodna banka, Svjetska banka